

**RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NDA MUHARİPLERİN
EŞİTLİĞİ İLKESİ**

**THE PRINCIPLE OF EQUALITY OF BELLIGERENTS IN
RUSSIA-UKRAINE WAR**

Ayşe CEBECİOĞLU HALDİZ*

ÖZ

Muhariplerin eşitliği ilkesi, uluslararası insancıl hukukun temel ilkelerinden biridir. İnsancıl hukuk kurallarının bir silahlı çatışmanın tüm taraflarına, onların silahlı çatışmaya müdahil olma nedenlerine bakılmaksızın eşit olarak uygulanması manasına gelmektedir. Kökeni yüzyıllar öncesine dayandırılan bu ilkenin hem içeriği hem de geçerliliği zaman zaman tartışma konusu olmaktadır. Bu tartışmalardan biri de 1945 Birleşmiş Milletler Şartı ile devletlerin bir silahlı çatışmaya müdahil olmaları meşru müdafaa durumları haricinde yasaklandığında ortaya çıkmıştır. Uluslararası toplumun, *jus cogens* niteliği atfedilen bu yasağı ihlal eden taraf ile ona karşı kendini savunmak zorunda kalan tarafa artık eşit yaklaşmadığı sonuç olarak da ilkenin eskidiği ya da terk edildiği öne sürülmüştür. Bu çalışmada bu iddia uluslararası toplumun büyük çoğunluğunun taraflardan birini desteklediği 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı üzerinden ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhariplerin Eşitliği, *Jus Ad Bellum*, *Jus In Bello*, Uluslararası İnsancıl Hukuk, Kuvvet Kullanma.

* Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniv., Hukuk Fakültesi, Uluslararası Hukuk Bölümü, acebecioglu@erzincan.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3138-9907>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 22.12.2022
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 31.03.2023

ABSTRACT

Equality of belligerents is one of the primary principles of international humanitarian law. It means that the rules of humanitarian law apply equally to all parties to an armed conflict, regardless of the reasons for their involvement in the armed conflict. Both the content and validity of this principle, whose origins date back to centuries ago, have sometimes been the subject of debates. One of these debates arose when the United Nations Charter of 1945 prohibited states from being involved in an armed conflict, except in self-defense cases. It has been asserted that the international community no longer approaches equally the party that violates this prohibition, which is considered as *jus cogens*, and the party that has to defend itself against it, and consequently, the principle is outdated or abandoned. In this study, this assertion is discussed through the 2022 Russia-Ukraine War, in which the majority of the international community has been supporting one of the parties.

Keywords: Equality of Belligerents, *Jus Ad Bellum*, *Jus In Bello*, International Humanitarian Law, Use of Force.

GİRİŞ

Uluslararası hukukta silahlı çatışmalar konusu iki hukuk dalı altında düzenlenmiştir. Bunlardan ilki, silahlı çatışmaların yürütülmesini düzenlemeye yönelik olan ve insancıl hukuk veya *jus in bello* olarak adlandırılan hukuk dalıdır. Temel olarak çatışmaya doğrudan katılanlar ile çatışma dışında kalan insanların korunması ve çatışma esnasında başvurulacak araç ve yöntemlerin sınırlandırılmasına dair kurallardan oluşmaktadır (Türk Kızılayı, 2004). İkincisi ise, kuvvet kullanma hukuku veya *jus ad bellum*'dur. Bir silahlı çatışmaya taraf olmanın hangi hallerde hukuka uygun hangi hallerde hukuka aykırı olduğu bu hukuk dalının getirdiği kurallar doğrultusunda belirlenmektedir (ICRC, 2010).

Uluslararası hukukta kuvvet kullanma hakkı ile silahlı çatışmaların yürütülmesi esnasındaki hak ve yükümlülüklerin iki ayrı hukuk dalı altında ele alınmaları sebepsiz değildir. Bu ayrımın ardında yatan temel gerekçe, bir devletin kuvvete başvurmak için haklı bir nedeni olmasının onun silahlı çatışma esnasındaki tüm eylemlerini haklı çıkarmayacağı; eğer haklı bir nedeni olmaksızın silahlı çatışmaya girmişse de çatışma esnasındaki hukuka uygun eylemlerinin

onun kuvvet kullanma ihlalini ortadan kaldırmayacağı görüşüdür (Koutroulis, 2013: 465). “*Jus ad bellum* ve *jus in bello* ayrımı” olarak nitelendirilen bu uygulama ile bir silahlı çatışmanın tarafları *jus ad bellum* altındaki statülerinden bağımsız olarak *jus in bello* altında düzenlenen hak ve yükümlülükler bakımından eşit ayaklar üzerinde dururlar. Uzun yıllardır insancıl hukukun temel (Roberts, 2008: 936) ve en önemli (Sassoli, 2007: 60) ilkelerinden biri olarak görülen ve teamül niteliğinde olduğu kabul edilen bu uygulamaya ise muhariplerin eşitliği ilkesi veya *jus in bello*'nun taraflara eşit şekilde uygulanacağını ifade etmek için bazı yazarlarca (Roberts, 2008: 937) tercih edildiği üzere eşit uygulama ilkesi denmektedir.

Jus ad bellum ve *jus in bello*'nun birbirinden bağımsız uygulanmaları muhariplerin eşitliği ilkesinin ön koşulu olduğundan bu iki alandan birinde meydana gelen köklü bir değişiklik, ilkenin durumunun ne olacağı sorusunu zaman zaman gündeme getirebilmektedir. 1945 Birleşmiş Milletler Şartı ile *jus ad bellum*'un köklü bir şekilde değiştirilmesi de bu sorunun gündeme gelmesine yol açan durumlardan biridir. Zira daha öncesinde devletlerin temel bir hakkı olarak görülen ve Milletler Cemiyeti Misakı ile sınırlandırılmaya çalışılan kuvvet kullanımı, bu Şart ile meşru müdafaa durumları haricinde (BM Şartı, 1945: md.51) tamamen yasaklanmıştır.¹ Bu yasak bugün uluslararası hukukun buyruk (*jus cogens*) kurallarından biri (Bozkurt vd., 2015: 80) yani bütün uluslararası toplumu bağlayan, kendisine aykırı düşecek herhangi bir uluslararası anlaşmayı geçersiz kılan ve ancak aynı nitelikteki bir başka kural ile değiştirilebilen bir kural olarak kabul edilmektedir (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 1969: md.53). Kuvvet kullanmanın *jus cogens* niteliğinde bir kural ile yasaklandığı bu yeni dönemde böyle bir yasağı ihlal eden tarafın muhariplerin eşitliği ilkesi gereğince *jus in bello*'nun getirdiği hak ve avantajlardan yararlanmaya devam edip etmeyeceği haliyle tartışılmaya başlanmıştır (bkz. Yearbook of the International Law Commission, 1963: vol.1).

Bu tartışma her ne kadar muhariplerin eşitliği ilkesinin galibiyeti ile sonuçlanmış olsa da Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişkilerde meydana gelen birtakım gelişmeler bu galibiyete gölge düşürmüştür. Özellikle NATO'nun Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi ile Kuveyt'i işgal eden Irak'a yaptığı müdahalede olduğu gibi, bir tarafın çatışma nedeni uluslararası toplumun büyük bir kısmı tarafından hukuka uygun veya meşru kabul ediliyorsa söz konusu tarafın *jus in bello* ihlallerinin görmezden gelenebildiği iddia edilmiştir (Gardam, 1993:

¹ Bkz. Birleşmiş Milletler Şartı madde 2(4): Tüm üyeler uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidinde ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.

412; Sassoli, 2007: 60-61; Sloane, 2009: 55; Moussa, 2008: 964). Bu iddia doğrultusunda da ilkenin erozyona uğradığı hatta hükmünü yitirdiği yönünde tereddütler ortaya çıkmış ve günümüzdeki geçerliliği ve manası sorgulanmaya başlamıştır (Martinez & Bouvier, 2006: 109). Zira iddia edildiği gibi tarafların *jus ad bellum* altındaki statüleri *jus in bello* altındaki hak ve sorumluluklarını etkiliyorsa, diğer bir ifadeyle muharıplerin eşitliği ilkesinin ön koşulu olan *jus ad bellum* ve *jus in bello* ayrımı ortadan kalkıyorsa bu durumda muharıplerin eşitliği ilkesinin değişmeden kalacağını söylemek mümkün olmayacaktır.

Bu çalışma bu iddiayı bir tarafın *jus ad bellum* altındaki haklılığı hususunda uluslararası toplumun şu ana değin belki de hiç olmadığı kadar görüş birliğine sahip olduğu 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı üzerinden test etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda da çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, ikinci bölümde yapılacak olan esas tartışmaya bir temel hazırlamak amacı ile ilkenin ortaya çıkışından bugünkü tartışmalı pozisyonuna kadar geçen süreç ve ilke üzerine yürütülen tartışma özetlenmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde ise bu tartışmanın ilke ile ilgili ortaya çıkardığı tereddütler Rusya-Ukrayna Savaşı üzerinden ele alınacaktır.

1. MUHARİPLERİN EŞİTLİĞİ İLKESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Giriş bölümünde de belirtildiği üzere muharıplerin eşitliği ilkesi, silahlı çatışmaların yürütülmesi esnasında uyulması gereken kuralların, bir diğer ifadeyle *jus in bello*'nun, çatışmanın tüm taraflarına *jus ad bellum* altındaki statülerine bakılmaksızın eşit bir şekilde uygulanması manasına gelmektedir (Roberts, 2008: 931). Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere kuralların taraflara eşit uygulanması, *jus in bello* ve *jus ad bellum*'un birbirlerinden bağımsız olarak uygulanmalarına sıkı sıkıya bağlıdır. *Jus ad bellum* ve *jus in bello* arasındaki ilişki ise tarih boyunca birtakım değişiklikler göstermiştir (Sloane, 2009: 56-69).

Henüz bugün anladığımız manada bir *jus ad bellum*'un mevcut olmadığı orta çağlar boyunca, “haklı savaş” olarak adlandırılan bir doktrin hâkim olmuştur. Bu doktrin uyarınca savaşlar, muharıplerin savaşa gitme nedenlerine göre haklı veya haksız olarak sınıflandırılmaktaydı. Bir savaşın haklılık testini geçip geçmediği belli başlı bazı kıstaslara bakılarak tespit edilmekteydi (Ereker, 2004: 2). Bu bakımdan, bir savaş eğer haklı bir sebebe dayanıyorsa, egemen gücü elinde bulunduranlarca başlatılıyorsa ve iyi niyet ile yürütülüyorsa “haklı” sayılmaktaydı ve bir savaşın ancak bir tane haklı tarafı olabilirdi (Ereker, 2004: 8-9). Muharıplerin hak ve yükümlülükleri ise (*jus in bello*) haklı tarafta olup olmamalarına göre değişkenlik göstermekteydi. Haklı sebebi olan taraf savaş hukuku altında geniş yetkilere sahipken, haksız savaş yürüten devletin bir dizi

muharip haklarından faydalanması reddedilmekteydi (Moussa, 2008: 966; Sloane, 2009: 58). Dolayısıyla haklı savaş doktrininin egemen olduğu dönem boyunca *jus in bello* kurallarının nasıl uygulanacağını *jus ad bellum* belirlemiş, bu da muharıplerin eşitsizliğini getirmiştir. Bununla birlikte, Vitoria (1991[orj.1539]: 313) ve Gentili (1964[orj.1598]: 31) gibi bazı hukukçular farklı bakış açıları ile bir savaşta her iki tarafın da haklı görülebileceği veya gerçekten de haklı olabilecekleri durumlara² işaret ederek böyle durumlarda iki tarafa da eşit yaklaşılması gerektiğini salık vermişler, muharıplerin eşitliği ilkesinin üzerinde yükseleceği temeli inşa etmişlerdir (Sloane, 2009: 59-60).

Haklı savaş doktrininin orta çağlar boyunca geçerli ve işlevsel olmasının nedeni, o dönemde bir savaşın haklı bir nedene dayanıp dayanmadığını tespit edecek iki otoritenin, Papa ve Kutsal Roma İmparatorluğu, mevcut olmasıydı (Sloane, 2009: 59). Bu nedenle, 17 ve 18. yüzyıllarda Avrupa, Papa ve İmparatorun otoritesinde bir bütün olmaktan çıkıp parçalanarak her biri kendi egemenliğini elde eden devletlere dönüştükçe doktrin de zemin kaybetmeye başlamıştır. Zira yeni ortaya çıkan bu devletler artık Papa ya da Kutsal Roma İmparatorluğu gibi bir otoritenin bir savaşın haklı olup olmadığına karar verme yetkisini tanımamakta, kendi girdiği savaşların haklı olup olmadığını yorumlama yetkisini kendine ait görmekteydiler. Haliyle haklı ve haksız tayin edecek devletler üstü bir otoritenin kalmayışı ile haklı savaş doktrini işlevsizleşmiştir. Grotius ve Vattel gibi dönemin önemli hukukçuları da artık hiçbir devletin egemen bir başka devlete haklı ya da haksız olduğunu söyleme hakkına sahip olmadığı bu yeni koşullar altında *jus in bello* kurallarının muharıplere farklı uygulanamayacağını savunmuşlardır (Grotius, 2011[orj.1625]: 208; Vattel, 2008[orj.1758]: para.68, 188-189).

19. yüzyıla gelindiğinde ise, bir yandan ulus devlet ve ulusçuluğun öte yandan pozitivistimin yükselişi uluslararası hukukun savaşın nedenlerine yani *jus ad bellum*'a karşı kayıtsızlaşmasına yol açmıştır (Neff, 2014: 14). Birbirlerinden beslenerek yükselen ulus devlet ve ulusçuluk, savaşların egemen devletlerin yetkisinde olan ve bu devletlerin istedikleri zaman başvurabilecekleri bir araç olarak algılanmasına yol açarken, pozitivistimin yükselişi de devletlerin anlaşma

² Esasen Vitoria da Gentili de Tanrı katında yalnızca tek bir tarafın haklı olabileceğini düşünmektedirler. Ancak Tanrı'nın iradesinin belirsizliği, insanoğlunun cahilliği gibi nedenlerle savaşın her iki tarafının da kendini haklı zannettiği durumlar olabileceğine işaret ederler. Bu durumda aslında haksız olan tarafın da iyi niyetle kendi savaş nedenini haklı zannetmesinden ötürü onun savaşının da meşru olduğunu savunurlar (Vitoria, 1991 [orj.1539]: 313; Gentili, 1964 [orj.1598]: 31-33). Gentili buna örnek olarak Yahudiler ile Kenanların savaşını gösterir. Ona göre Yahudiler Tanrı'nın emri ile savaşa girdikleri için savaş nedenleri haklıdır. Kenanlılar ise Tanrı'nın emrinden habersiz kendilerini müdafaa etmeye çalıştıkları için savaş nedenleri haklıdır (Gentili, 1964 [orj.1598]: 31).

veya teamül yoluyla üzerinde mutabık olmadıkları bir kuralın hukuk kuralı olarak adlandırılmasının reddine sebep olmuştur (Neff, 2014: 15). Bu şekilde zaten 18. yüzyılda işlevini yitirmiş olan haklı savaş doktrini de hukuk alanından tamamen dışlanmıştı (Hayashi, 2017: 5). Diğer yandan, ulus devletleşme süreci ile artan savaşların devletleri savaşları kazanmak için ihtiyaç duydukları askerlerini korumaya sevk etmesi (Alpkaya, 2014: 10) ve gelişen teknoloji ile savaş gerçeğine daha yakından tanıklık eden insanların bu savaşlarda zarar görenlerin korunması yönünde devletlere yaptıkları baskılar (Hobsbawm, 2017: 94) bu dönemde *jus in bello*'nun hızlı ve büyük bir gelişme göstermesine yol açmıştır. Öyle ki bugünkü *jus in bello* kurallarının esas olarak 19. yüzyılda şekillenmeye başladığı söylenmektedir (Dülger, 2015: 2). Hem uluslararası hukuk artık *jus ad bellum*'a karşı kayıtsız olduğu hem de yeni *jus in bello* kuralları ile amaçlanan şey asker kaybını azaltmak ve hangi taraftan olursa olsun zarar görenlerin maddi ve manevi hasarlarını hafifletmek olduğu için muhariplerin *jus in bello* altında eşit olmaları gerektiği savunulmaya devam edilmiştir (Hall, 1884: 60-61). Ayrıca dönemin hukukçuları devletlerin, düşmanlarının bağlı olmadığı kurallara riayet etmeyeceği endişesi ile bu yeni yeni oluşturulan *jus in bello* kurallarına tüm taraflarca riayetin sağlanabilmesi için de bu eşitliğin gerekli olduğunu dile getirmişlerdir (Bluntschli, 1878: 519 akt. Giladi, 2008: 256, 41 No.lu dipnot).

Muhariplerin eşitliği ilkesi, iki dünya savaşı arasındaki kısa bir dönem hariç 20.yüzyılda da sahiplenilmeye devam edilmiştir. Bu dönemde, Birinci Dünya Savaşı'nın yaşattığı dehşetin de etkisiyle savaşa başvurma hususunun yeniden hukukun çatısı altında kısıtlanması gündeme gelmiş önce Milletler Cemiyeti Misakı (1920)³ sonra Briand-Kellog Paktı (1928)⁴ ile savaşlar engellenmeye çalışılmıştır. Bu çaba, *jus ad bellum*'a, haklı savaş doktrininin hüküm sürdüğü zamanlarda olduğu gibi, *jus in bello*'yu belirleyici bir nitelik atfedilmesine yol açmıştır⁵, çünkü hukuka aykırı bir şekilde savaş başlatan devletin bu ihlaline

³ Milletler Cemiyeti Misakı'nın 12. maddesine göre, Cemiyet üyeleri aralarında ilişkilerin kesilmesine varabilecek bir anlaşmazlık olduğunda konuyu ya Konsey'e götürmek ya da hakemliğe başvurmak zorundadırlar. Hakemlik kararından ya da Konsey'in raporundan sonra 3 aylık bir süre için hiçbir şekilde savaşa başvuramazlar. Misak'ın 14. Maddesine göre de Cemiyet üyeleri bu karar ya da rapora iyi niyetle uyan tarafa karşı savaş başlatmama yükümlülüğünü kabul etmektedirler. Kısaca, Misak ile anlaşmazlıkların çözümü için öncelikle barışçıl yolların denenmesi ve 3 aylık bir bekleme süreci getirilmiş ancak 3 ayın ardından karara ya da rapora uymayan tarafa karşı savaşa başvurmak mümkün kılınmıştır.

⁴ Adını ABD ve Fransa'nın dışişleri bakanlarından alan Pakt, 1928 yılında Paris'te imzalanmıştır. Pakt'ın 1. maddesine göre taraf devletler niteliği ne olursa olsun aralarındaki bir uyuşmazlığı çözmek için savaşa başvurmamayı taahhüt etmişlerdir.

⁵ Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya'ya yüklenen tazminat bu durumun kanıtı olarak değerlendirilebilir. Savaş sonunda Almanya'ya bir takım *jus in bello* ihlallerinden dolayı değil savaşı başlatan taraf olmasından ötürü (*jus ad bellum*) tazminat yüklenmiştir. Savaşı başlatan saldırgan taraf olduğundan, ortaya çıkan tüm olumsuzluklardan Almanya sorumlu tutulmuştur. Almanya, müttefiklerin ve onlarla ilişkili hükümetlerin ve vatandaşlarının, Almanya'nın ve müttefiklerinin

rağmen *jus in bello*'nun getirdiği koruma ve avantajlardan yararlanması istenmemiştir. Ancak *jus in bello*'nun savaş alanındaki yaralıların toplanması ve tedavi ettirilmesi, savaş esirlerine insani muamele edilmesi gibi yükümlülüklerine gelince muharipler arasında *jus ad bellum*'a uyan veya aykırı davranan şeklinde bir ayırım yapılmamış, bu tip insani yükümlülükler için muhariplerin eşit oldukları savunulmuştur (International Law Association, 1934: 4-6).

Birinci Dünya Savaşı'nın üzerinden çok geçmeden gelen ikinci Dünya Savaşı hem *jus ad bellum*'un hem de *jus in bello*'nun zayıflıklarını ortaya çıkarmış, her iki alanda da köklü değişikliklerin yapılmasına yol açmıştır. *Jus in bello* önce 1949 Cenevre Sözleşmeleri ile ardından 1977 yılında bu Sözleşmelere getirilen ek protokoller ile genişletilmiştir. Bu belgeler ile hastalar, yaralılar, kazazedeler, sivililer ve savaş esirlerinin korumaları artırılmış, silahlı çatışmaların araç ve yöntemleri düzenlenmiştir. *Jus in bello*'nun uygulanma alanı dar savaş durumlarından, kısıtlı bir şekilde olsa da uluslararası nitelikte olmayan çatışmalar da dâhil, tüm silahlı çatışmaları kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Cenevre Sözleşmeleri, 1949: ortak m.2). *Jus ad bellum*'a gelince, Milletler Cemiyeti Misakı ve Briand-Kellog Paketi ile alınan önlemlerin savaşları engelleme hususunda yeterli olmadığı anlaşıldığından bu alanda da ciddi değişikliklere gidilmiştir. *Jus in bello* da olduğu gibi *jus ad bellum* da yalnızca savaş durumlarında uygulanacak kurallar olmaktan çıkarılıp kapsamı devletlerarasında yaşanacak bütün kuvvet kullanma durumlarını içine alacak şekilde genişletilmiştir (BM Şartı, 1945: md.2(4)). Dahası, devletlerin meşru müdafaa (BM Şartı: md.51) ve Birleşmiş Milletler Şartı'nın VII. Bölümü'nde düzenlenen ortak güvenlik operasyonları hariç kuvvete başvurmaları hatta kuvvete başvurma tehdidinde bulunmaları yasaklanmıştır (BM Şartı: md.2(4)).

Muhariplerin Eşitliği İlkesinin 1945 Sonrasındaki Tartışmalı Pozisyonu

1945 sonrasında *jus ad bellum* ve *jus in bello* alanlarında meydana gelen köklü değişiklikler ikili arasındaki ilişkiyi karmaşıklaştırmıştır. Kuvvet kullanmanın *jus cogens* niteliğinde bir kural ile yasaklandığı bu yeni dönemde, böylesine bir yasağı ihlal eden tarafın hukuka uyan taraf ile aynı hak ve yükümlülükler sahip olmaya devam etmesinin artık doğru olmayacağı (Lauterpacht, 1968: 63-64), bunun *jus ad bellum*'u zayıflatacağı üstelik haksızlıktan hukuk doğmaz ilkesine de aykırı olacağı (Lauterpacht, 1952: 217) dile getirilmeye başlanmıştır. Muhariplerin eşitliği ilkesinin artık uygulanamayacağını savunanların yanı sıra bir de iki savaş arası dönemde olduğu gibi yalnızca bazı kurallar bakımından uygulanması gerektiğini

saldırganlığıyla kendilerine dayatılan savaşın bir sonucu olarak maruz kaldıkları tüm kayıp ve zararların sorumluluğunu kabul eder, müttefikler ve ilişkili hükümetler de bunu onaylarlar (Versay Barış Antlaşması, md.231).

savunanlar olmuştur (Wright, 1953: 371-73; Jenks, 1963: 40-41; Colombos, 1963: 84-85). Ancak bu tartışmalar devam ederken pek çok ulusal ve uluslararası mahkeme ilkeyi benimsediklerini gösteren kararlar almışlardır (Amerikan Askeri Mahkemesi, 1949: 60; Kopenhag Deniz ve Ticaret Mahkemesi, 1947: 421-22; Dresden Temyiz Mahkemesi, 1947: 417-418). Dahası *jus in bello*'nun temel kaynakları olan 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne 1977 tarihinde getirilen I. Ek Protokol'ün giriş kısmında “her şart altında, silahlı çatışmanın niteliğine ya da kökenine dayalı ya da çatışma taraflarının benimsedikleri ya da onlara atfedilen nedenlere dayalı hiçbir olumsuz ayırım gözetilmeksizin herkes için tam olarak uygulanması” gerektiği belirtilmiştir. Böylelikle ilke ilk kez açık ve net bir şekilde bir anlaşma metninde yer almıştır.

Kısaca, 1945 BM Şartı sonrasında başlayan tartışmaların galibi muhariplerin eşitliği ilkesi olmuş, öyle ki bu ilke zamanla *jus in bello*'nun temel ve en önemli ilkelerinden biri olarak addedilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte 1945'te kuvvet kullanımının yasaklanması ile başlayan kırılma, Soğuk Savaş sonrası birtakım gelişmelerle yeniden ve bu defa daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Bu gelişmelerden biri de Soğuk Savaş'ın sebep olduğu ideolojik ayrışmanın bloklar içindeki anlaşmazlıkları baskılaması nedeniyle dönem boyunca oldukça azalan iç ve uluslararası çatışmaların Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle artmasıdır. Bu durum Soğuk Savaş döneminde teoride galip gelen muhariplerin eşitliği ilkesinin Savaş sonrasında pratikte farklı çatışma türlerinde sınanmasının önünü açmıştır.⁶ Bir tarafın uluslararası toplumun büyük bir kesimi tarafından hukuka uygun (örn. açık bir meşru müdafaa durumu) veya resmi olarak hukuka aykırı olsa dahi meşru kabul edildiği (örn. insani müdahale) çatışmalarda sınındığında ise ilkenin sınıfta kaldığı iddia edilmiştir. Zira uluslararası toplumun haklı ya da meşru gördükleri tarafın ihlallerini görmezden gelme ya da tolere etme eğiliminde olduğu öne sürülmektedir. Örneğin Gardam (1993: 412) ve Moussa (2008: 964), 1991'de Irak'ın saldırganlığı karşısında NATO önderliğindeki Koalisyon'un haklı bir sebebe sahip olmasının onun havadan bombardıman politikasının ve sebep olduğu sivil kayıpların tolere edilmesine sebep olduğu görüşündedirler. Sassoli (2007: 60-61), Birkenkötter (2011) ve Sloane de (2009: 50-51) tartışmalı *jus in bello* uygulamalarının *jus ad bellum*'a başvurularak açıklandığı ya da meşrulaştırıldığı

⁶ Meşru müdafaa, insani müdahale, BM Şartı VII. Bölüm kapsamında gerçekleştirilen ortak güvenlik operasyonları, BM Barış Gücü operasyonları, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar ve uluslararası terör ile mücadele gibi Soğuk Savaş sonrasında artan unsurların her biri *jus ad bellum* ve *jus in bello*'nun uygulanışı bakımından farklı özelliklere sahiptirler. Dolayısıyla da bu unsurların muhariplerin eşitliği ilkesinin uygulanışı ile ilgili ortaya çıkardıkları zorluklar ve bu zorlukların ilkeyi nasıl etkilediği ayrı ayrı değerlendirme gerektiren konulardır. Bu çalışmada yalnızca bir tarafın açıkça hukuka uygun görüldüğü meşru müdafaa durumları bakımından bir değerlendirme yapılacaktır.

görüşünü desteklemektedirler. Sloane'e göre (2009: 50-51) NATO'nun Sırbistan'a karşı gerçekleştirdiği hava saldırısında bu durum açıkça görülmektedir. NATO'nun mümkün olan en az zayıyatı verebilmek için uçuşlarını 15.000 fitten gerçekleştirmesi, o kadar yüksek bir mesafeden sivilleri ve sivil alanları yeterince ayırt edemediği için de yüzlerce sivilin ölümüne ve Sırbistan altyapısının ağır hasar almasına sebep olması savaş nedeninin haklılığından ötürü meşrulaştırılmıştır. Başka bir deyişle, NATO Sırbistan'ı işgal etmek üzere hareket etseydi asla kabul görmeyecek olan bir eylem, Sırbistan'ın Kosovalılara yönelik etnik temizliğini durdurma amacı söz konusu olduğundan razı gelinmiştir.

Bu yazarların bazıları, uluslararası toplumdaki bu tolere etme ya da görmezden gelme eğiliminin sebebini, *jus in bello*'nun *jus ad bellum*'dan bağımsız uygulanabileceği görüşünün baştan hatalı veya çelişkili olmasında görmektedirler. Örneğin Sloane, *jus ad bellum*'a uygun bir çatışmanın *jus in bello*'ya aykırı yürütülebilmesinin veya tam tersinin mümkün olduğunun kabul edilmesini oldukça çelişkili bir şekilde bir çatışmanın aynı anda hem hukuka uygun hem de hukuka aykırı olabileceğinin de kabul edilmesi olarak görmektedir (2009: 50). Bu mantıkla, *jus ad bellum*'a aykırı başlatılan bir kuvvet kullanımının içinde *jus in bello*'ya uygun olarak gerçekleştirilen bazı saldırıların yapılmasını da tamamı hukuka aykırı olan bir eylemin içindeki bir miktarın hukuka uygun olması gibi çok daha çelişkili bir sonucun da ortaya çıkabileceğini dile getirmektedir (2009: 65). Oysa Uluslararası Adalet Divanı'nın Nükleer Silahlar Danışma Görüşü'nde de belirttiği gibi, “meşru müdafaa hukuku altında orantılı olan bir kuvvet kullanımının hukuka uygun olabilmesi için aynı zamanda insancıl hukukun prensip ve kurallarından oluşan silahlı çatışmalar hukuku kurallarının da gereklerini yerine getirmesi” gerekmektedir (1996: 245[para.42]). Yani bu iki rejimden yalnızca birine uygunken diğerine aykırı olmak ilgili saldırıyı hem hukuka uygun hem de hukuka aykırı değil doğrudan hukuka aykırı kılmaktadır. Ancak her iki rejimin de koşullarını sağlayan eylemler hukuka uygun olabilmektedirler. Dolayısıyla *jus in bello*'nun *jus ad bellum*'dan bağımsız uygulanması hususunda Sloane'in öne sürdüğü gibi bir mantık hatası bulunmamaktadır.

Orakhelasvili (2007: 164) de Sloane ile benzer şekilde, aynı eylem için “biri saldırgan devlet bunun cezasını öder derken diğeri aynı devlet bundan sorumlu değildir diyen iki ayrı kural dizisi olamaz” diyerek *jus in bello* ve *jus ad bellum*'un aynı anda ve birbirlerinden bağımsız uygulanmalarını çelişkili bulduğunu göstermektedir. Ancak *jus ad bellum* ile uluslararası kuvvet kullanımı mümkün olduğunca sınırlandırılmak istenirken, *jus in bello* ile de *jus ad bellum*'a rağmen önüne geçilemeyen kuvvet kullanımlarının olumsuz etkileri sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Yani bu iki hukuk dalı birbirlerine rakip olacak şekilde değil,

birinin bıraktığı boşluğu diğeri dolduracak bir diğeri ifadeyle birbirlerini tamamlayacak şekilde tasarlanmışlardır. Dolayısıyla biri altında yasaklanmamış bir eylemin diğeri bakımından yasak olması mümkündür. Örneğin çevreye zarar veren veya sivillerin ölümüne neden olan bir müdafaa zorunlu ve baştaki saldırı ile orantılı olduğu müddetçe *jus ad bellum*'a uygun olabilir. Ancak doğrudan sivilleri hedef alan veya çevreye aşırı zarar veren saldırılar *jus in bello* bakımından ihlal teşkil etmektedirler.

Dahası bu iki hukuk dalının gereklerini yerine getirmemek genellikle farklı düzeydeki kişileri bağlayan farklı sonuçlar doğurmaktadırlar. *Jus ad bellum*'un ihlali devlet liderleri ve üst düzey politikacıların sorumlu olduğu barışa karşı suç veya saldırı suçu teşkil ederken, *jus in bello* ihlalleri ise genellikle komutanlardan en alt düzeydeki erlere kadar ihlalde payı olan herkesin sorumlu olabildiği savaş suçu meydana getirmektedirler. Barışa karşı suç veya saldırı suçu *jus ad bellum*'a aykırı kuvvet kullanma kararının alınmasında rol almayı gerektirirken, *jus in bello* bu kararı yürütenlere sorumluluklar yüklemektedir (Greenwood, 1983: 232). Dolayısıyla iki hukukun bir arada bulunmasında ve eş zamanlı uygulanmasında bir çelişki bulunmamaktadır.

Jus in bello'nun *jus ad bellum*'dan ayrı uygulanması hususuna Birkenkötter'in (2011) yaklaşımı ise pragmatik nedenlerle arzu edilir olmasına rağmen böyle bir ayrımın pratikte hiç olmadığı şeklindedir. Kısaca tezi şu şekildedir: *jus in bello* kurallarının uygulanabilmesi *jus ad bellum* ile ilgili bazı koşulların gerçekleşmesine bağlanmaktadır ve bu durum *jus ad bellum*/*jus in bello* ayrımını ortaya çıkaran kişi olarak nitelendirilen Vattel'den beri böyledir. O dönemde Vattel bir savaşa savaşa hukuku kurallarının (*jus in bello*) uygulanabilmesi için o savaşın *düzenli* olması yani egemen devletler arasında gerçekleşmesi, savaş başlatma yetkisine sahip kişilerce ve bir savaş ilanı yapılarak başlatılmış olması gerektiğini söyleyerek iki hukuku birbirine bağlamaktaydı. Bugün bizim de örneğin meşru müdafaa hakkının doğmuş olması durumunda *jus in bello*'nun uygulanması için gerekli olan eşik otomatik olarak aşılmıştır dememiz *jus ad bellum* ve *jus in bello*'yu ilişkilendirdiğimiz manasına gelmektedir.

Vattel'in yaklaşımında *jus ad bellum* ve *jus in bello* arasında tam bir ayrım olmadığı hususunda Birkenkötter haklıdır. Zira *jus in bello*'nun devreye girebilmesi gerçekten de *jus ad bellum* ile alakalı hususlara bağlanmakta ve ancak *jus in bello* devreye girdikten sonra onun *jus ad bellum* altında hukuka uygun olan taraf ile aykırı olan taraf arasında bir ayrım yapılmaksızın her iki tarafa ve eşit olarak uygulanması savunulmaktadır.

“Dolayısıyla savaşan tarafların hakları, savaşın sonuçları ve silahlarla yapılan kazanımların geçerliliği haklı sebebe bağlı

değildir. Bu yalnızca *düzenli* bir savaş başlatıp başlatmadıklarına bağlıdır. (...) Eğer düşman bu düzenli savaş kurallarını yerine getiriyorsa o da bizimle aynı hakları öne sürme hakkına sahiptir” (Vattel, 2008[orj.1758]: 12.Bölüm: para.190).

Ancak bugün bu yaklaşım terk edilmiş 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin dördünde de ortak olan 2. maddede savaş ilanı yapıp yapılmadığına bakılmaksızın, taraflardan biri savaşın varlığını kabul etmese dahi sözleşme hükümlerinin uygulanacağı açıkça ortaya konmuştur. Ayrıca, işgal durumlarında işgale uğrayan tarafın işgale mukavemet gösterip göstermediğinin de sözleşme hükümlerinin uygulanması hususunda bir fark yaratmayacağı belirtilmiştir. Artık, devletlerarasında vuku bulan tüm silahlı anlaşmazlıklara savaş ilanının yapıp yapılmadığı gibi *jus ad bellum* ile alakalı koşullardan bağımsız olarak *jus in bello* kuralları uygulanmaktadır.

Kısaca, bahsi geçen yazarların öne sürdüğü gibi, *jus in bello*'nun *jus ad bellum*'dan bağımsız uygulanması hususunun baştan hatalı kurgulandığı, çelişkili olduğu veya uygulamada hiç hayata geçirilemediği doğru değildir. Ancak yine de iddia edildiği gibi devletlerarasında kuvvet kullananın kullandığı kuvvetin hukuka uygun veya meşru bir amaca sahip olduğu düşünülduğünde söz konusu tarafın *jus in bello*'yu daha az ihlal ettiğine inanma ya da ihlallerini tolere etme eğilimi olabilir ki bu çalışmada bahsi geçen geçmiş örnekler de bu iddiayı destekler niteliktedir. Böyle bir eğilimin varlığını tespit etmek ise doğal olarak muhariplerin eşitliği ilkesinin erozyona uğramış ya da artık hükmünü yitirmiş olabileceğini düşündürebilir. Çünkü bir miktar ihlale rağmen bir hukuk kuralı varlığını devam ettirmeyi sürdürse de uzun süreli ve aşırı ihlaller kuralı etkisizleştirebilir hatta ortadan kaldırılabirler (Wright, 1953: 368). Ancak kuvvet kullanma yasağı gibi sık sık ihlal edilmelerine rağmen varlığını güçlü bir şekilde sürdüren kurallar da vardır. Zira Uluslararası Adalet Divanı'nın Nikaragua Davası'nda da belirttiği gibi, devletlerin bir kuralı ihlal etmeleri ancak bunu bizatihi o kuralın içinde bulunan istisnalar ve meşru halleri öne sürerek savunmaları o kuralı aşındırmayacağı gibi aksine güçlendirecektir (1986: 98[186]).

Dolayısıyla Rusya- Ukrayna Savaşı üzerinden bir değerlendirmenin yapılacak olduğu bu çalışmada, geçmiş çalışmaların aksine, devletlerin haklı ya da meşru gördükleri tarafın *jus in bello* ihlallerini gerçekten de görmezden gelme eğiliminde olup olmadıklarının tespiti ile yetinilmeyecektir. Bunun yanı sıra hem ihlali gerçekleştirenin hem de buna göz yumanların bu davranışlarını nasıl izah ettikleri, hangi gerekçelere dayandırdıkları da değerlendirmeye katılacaktır. Eğer *jus ad bellum* altında haklı (hukuka uygun) gördükleri tarafın *jus in bello* ihlalleri onun savunmacı pozisyonunda oluşu üzerinden aklanmaya çalışılıyorsa bu durumda henüz hukuki geçerliliğini yitirmemiş olsa dahi iddia edildiği gibi muhariplerin

eşitliği ilkesinin en azından erozyona uğramış olma ihtimali yüksektir. Ancak *jus ad bellum* altında haklı olan taraf ve arkasında duran devletler ihlalleri *jus in bello*'nun içindeki birtakım istisnalara dayandırarak açıklamaya ve haklı göstermeye çalışıyorlarsa da bu durumda muhariplerin eşitliği ilkesinin zayıflatıldığından değil aksine güçlendirildiğinden bahsetmemiz gerekecektir. Zira bu, savunmacı pozisyondaki devletin de *jus in bello* kuralları ile bağlı olduğunun kabul ve teyit edildiği anlamına gelmektedir.

2. 2022 RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NDA MUHARİPLERİN EŞİTLİĞİ İLKESİ

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı'nın seçilmesinin iki ana sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bu silahlı çatışmanın güncel olmasıdır. Seçilen örneğin güncel olması bu çalışma için önemli bir husustur çünkü teamül yoluyla bir kuralın değişip değişmediği veya ortadan kalkıp kalkmadığı ispat edilmeye çalışılacaktır. İspat için başvurulacak araçlar ise, kural ile uyum ya da aykırılık gösteren *devlet uygulamaları* ile bu kurala uymanın hukuken zorunlu olup olmadığına dair *devlet kanaatleridir*. Bunlar bir teamülün olmazsa olmaz unsurlarıdır. Bu ispat araçlarını güncel olanlardan seçmek ve sadece geçmişe ait delilleri şüpheli olarak değerlendirmek önemlidir. Zira geçmiş zamanlarda tespit edilmiş deliller bugün itibari ile tamamen değersiz olabilirler (Öktem, 2013: 213). Bir kurala yönelik geçmiş devlet uygulamaları ve devlet kanaatleri ile günümüzdeki uygulama ve kanaatler arasında ciddi farklar olabilir.

2022 Rusya-Ukrayna Savaşı'nın seçilmesinin ikinci nedeni ise, ele alınan iddianın çatışmanın taraflarından birinin haklılığı üzerinde uluslararası toplumun görüş birliğinde olduğu durumlarda *jus ad bellum* / *jus in bello* ayrımının ortadan kaldırılabilirdiği tezi üzerine kurulmuş olmasıdır. Bu çatışmada Ukrayna'nın haklılığı Rusya'nın da saldırganlığı hususunda uluslararası toplum belki de şu ana kadar hiç olmadıkları kadar fikir birliğine sahiptir. Öyle ki, daimî tarafsızlık statüsünde olan İsviçre (President of Ukraine, 2022) ve İrlanda (Kuleba, 2022a) gibi devletler bile Ukrayna'nın yanında yer almış bununla da kalmayıp Ukrayna'ya silah yardımıyla bulunmuşlardır. Aralarında Adidas, KFC, McDonalds, Mercedes gibi dünyaca ünlü markaların da bulunduğu binden fazla firma Rusya'daki faaliyetlerini ya askıya almış ya da tamamen durdurmuştur (Yale School of Management, 2022). Avrupa Parlamenter Meclisi Rusya'yı terörist rejim olarak ilan etmiştir (Parliamentary Assembly, 2022). Ukrayna'da işlenen savaş suçlarının soruşturulabilmesi için kırk üç tane devlet –bu daha önce benzeri görülmemiş bir sayıdır-Uluslararası Ceza Mahkemesine başvurmuştur (International Criminal Court, 2022).

Öz olarak, Rusya-Ukrayna Savaşı hem güncel olması hem de bir tarafın haklılığı hususunda çok sayıda devletin görüş birliğinde olması nedeniyle *jus ad bellum* altındaki haklılığın *jus in bello* kurallarının uygulanmasını dolayısıyla muhariplerin eşitliğini etkileyebildiği yönündeki iddianın test edilebilmesi için iyi bir örnektir.

Ukrayna'nın *Jus in Bello* İhlali Teşkil Eden Eylemleri

Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi ile başlayan süreçten bu yana çok sayıda kuruluş insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerini tespit etmek ve bunların asgari düzeye indirilmesini sağlamak için Ukrayna'da çalışmalar yapmaktadırlar. Bunlar arasında, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi tarafından 4 Mart 2022'de kurulan Ukrayna Uluslararası Soruşturma Komisyonu, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından kurulan Ukrayna İnsan Hakları İzleme Misyonu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi ile Avrupa Birliği ve Ukrayna'nın birlikte kurdukları Ortak Soruşturma Ekibi bulunmaktadır. Ayrıca Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi sivil toplum kuruluşları yer almaktadır.

Bu kuruluşlar şu ana kadar Ukrayna'da gerçekleştirilen *jus in bello* ihlallerine dair pek çok rapor yayımlamışlardır. Bu raporlarda ihlal olarak nitelendirilen eylemlerin çok büyük bir kısmı Rusya'ya aittir (bkz. İnsan Hakları İzleme Örgütü 2022a; 2022b; 2022c; Uluslararası Af Örgütü, 2022a; BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 2022a; 2022b). Ancak bu çalışmada ele alınan iddia bakımından asıl önemli olan *jus ad bellum* altında haklı olan tarafın *jus in bello* ihlallerine nasıl yaklaşıldığı hususudur. Bu nedenle, yalnızca Ukrayna'ya yöneltilen ihlal iddiaları, bu iddialar karşısında Ukrayna'nın kendini nasıl izah ettiği, raporlara ve Ukrayna'nın izahlarına uluslararası toplumun ve uluslararası hukuk alanında yetkin kişilerin verdiği tepkiler değerlendirilecektir. Şu ana kadar Ukrayna'nın ihlal etmekle itham edildiği kurallar ise savaş esirlerine gösterilmesi gereken muamele ve sivillerin korunması olmak üzere iki ana husus etrafında toplanmaktadır.

Bu doğrultuda iki ayrı başlık altında sürdüreceğiz olduğumuz tartışmaya geçmeden önce belirtilmesi gereken iki önemli husus vardır. Öncelikle, daha önce de ifade edildiği üzere buradaki amacımız devletlerin ilkeye aykırı uygulamaları yalnızca bu ilkenin ihlalinin mi ibarettir yoksa bu aykırı uygulamalara eşlik eden ve ilkeyi değiştiren yeni bir *opinio juris* mevcut mudur, tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda da yetkili kişiler tarafından yapılan açıklamalar, televizyon röportajları, sosyal medya paylaşımları, basın toplantıları gibi devletlerin iradelerinin ifadesi niteliğinde olan pek çok unsura *opinio juris*'in ispat araçları

olarak başvurulacaktır. Ancak burada yetkili kişilerin yazılı ya da sözlü ifadelerinin gerçekten devletlerin *opinio juris*'ini mi yansıttığı yoksa yalnızca siyasi yerindelik ve menfaat gereğini yazdıkları ya da söylendiklerinin ayrımını yapmak oldukça önemlidir. Zira yalnızca siyasi amaçla yapılan değerlendirmeler bir teamül kuralının oluşumuna ya da değiştirilmesine pek katkı sunmazlar. Bu nedenle, her ne kadar devletlerin siyasi kanaatleri ile hukuki kanaatlerini katı bir şekilde ayırmak pek kolay olmasa da nihai değerlendirme yapılırken ispat aracı olarak başvuracağımız bu unsurların siyasi yanı göz ardı edilmeyecektir.

İkinci olarak da şayet devletlerin muhariplerin eşitliği ilkesini değiştirmeye ya da ortadan kaldırmaya yönelik bir niyetleri varsa, ilkeye ilişkin *opinio juris*'in değişip değişmediğine dair bir değerlendirme yapabilmek amacı ile başvuracağımız bu resmi beyanlarda bu niyetin açıkça ortaya konmuş olmasını beklemenin haklı bir beklenti olmayacağı belirtilmelidir. Çünkü bir uluslararası hukuk kuralını değiştirmeye ya da esnetmeye yönelik girişimler yeterli sayıda devletten destek bulana dek söz konusu kuralın ihlali olmaktan öteye geçemezler ve ilgili devletin uluslararası sorumluluğuna yol açabilirler (Öktem, 2013: 108-109). Bu nedenle de bir kuralı esnetmek/değiştirmek isteyen devletlerin, söz konusu kural yerini yeni kurala bırakana dek 'artık bu kural ile bağlı olmadıklarını' ya da 'kuralı tanımadıklarını' açıkça ifade etmekten genellikle kaçındıkları bunun yerine hukuki kanaatlerini daha üstü kapalı bir şekilde ifade ettikleri görülmektedir (bkz. United Nations, 1999).

Ukrayna'nın Savaş Esirlerine Gösterilmesi Gereken Muamele Bakımından İhlalleri

Ukrayna tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen *jus in bello* ihlallerinin önemli bir kısmı savaş esirlerine gösterilmesi gereken muamele ile alakalıdır. Savaş esirlerine gösterilecek muamele *jus in bello*'nun temel kaynakları olarak nitelendirilen Cenevre Sözleşmeleri'nin üçüncüsünde ele alınmıştır. Sözleşme'ye göre, savaş esirlerine insanca muamele edilmesi şarttır. Sağlıklarını tehlikeye atacak, ölümlerine sebep olacak her türlü eylem yasaktır ve Sözleşme'nin ağır ihlali olarak nitelendirilmektedir (md.13). Şereflerine ve şahıslarına saygı duyulmak zorundadır (md.14). Hasta veya yaralı olanların tedavi ettirilmesi yine bu Sözleşme'nin getirdiği zorunluluklardandır (md.15). Sözleşme'ye göre savaş esirlerinden zorla bilgi almaya çalışılmaz. Esir, adı, soyadı, doğum tarihi ve bağlı olduğu birlik dışında sorulan soruları istemezse cevaplamayabilir (md.17). Esirler ele geçirildikten sonra mümkün olan en kısa sürede tehlikeden uzak bir yere taşınmalıdırlar (md.19). Götürüldükleri yerin bilgileri devletler tarafından birbirleri ile paylaşılmalıdır (md.23). Esirlere kâfi miktarda yiyecek ve içecek

sağlanmak zorundadır (md.26). Muhasamatın bitiminden sonra da vakit kaybetmeden memleketlerine iade edilmelidirler (md.118).

Bununla birlikte, Ukrayna'nın bu yükümlülüklerini yerine getirme hususunda eksiklikler olduğunu gösteren görüntüler ve video kayıtları sık sık sosyal medyada viral olmaktadır. Örneğin, Ukraynalı bir askerin canlı ele geçirilmiş bir Rus askeri üç el ateş ederek öldürdüğü bir video 4 Nisan günü Rusya-Ukrayna Savaşı'nın dijital cephesi olarak tanımlanan (Keenan, 2022) sosyal medya üzerinden yayılmıştır (The Guardian, 2022a). Videodaki askerlerin hangi birliğe ait oldukları net olmasa da kollarındaki bandajların renginden ve konuşmalardan tetiği çeken askerin Ukrayna ölenin ise Rus tarafından olduğu anlaşılmaktadır. Görüntülerde Rus askerin öldürülmeden hemen önce ellerinin ardından bağlı olduğu ve nefes nefese kaldığı, iki el ateşin ardından hala hareket etmeye devam edince üçüncü kez vurulduğu ve hareket etmeyi bıraktığı görülmektedir (The Guardian, 2022a).

Video ile ilgili ne düşündüğü Dışişleri Bakanı Dmytro Kuleba'ya NATO'nun bir basın toplantısında sorulmuştur (DW News, 2022). Kuleba, her ne kadar olayın pek çok tecavüz, işkence ve sivil ölümün yaşandığı Bucha'daki olayların hemen ardından yaşanmasına bu nedenle de Ukraynalı askerlerin hangi hislerle hareket etmiş olduğunu anlayamayacağımıza işaret etse de ordusunun savaş kurallarına bağlı olduğunu belirtmiştir. Yaşananların “her iki tarafta veya cephe savaşı kurallarını ihlal edenler için bir mazeret” olmadığını açıkça dile getirmiştir (DW News, 2022). Dışişleri Bakanı'nın sözleri muhariplerin eşitliği ilkesi ile bağlı olduklarını teyit eder şekildedir.

Öte yandan aynı olay üzerine Al Jazeera kanalına konuşan İçişleri Bakanlığı Danışmanı Anton Heraschenko, dışişleri bakanından çok farklı bir tutum sergilemiştir. “Bu savaşta ölen herkes için -Rus ya da Ukraynalı- bir kişi sorumludur, Vladimir Putin. Bizim askeri güçlerimiz insanların ölümüne sebep olan bazı ihlaller yapsa bile yine de Putin sorumludur. Bu savaşı başlatan biz değiliz o.” ifadelerini kullanan Heraschenko (Al Jazeera English, 2022), tarafların *jus in bello* altındaki statülerini *jus ad bellum* altındaki statülerine bağlamaktadır. Bu aynı zamanda *jus in bello* kurallarının *jus ad bellum*'dan bağımsız olmasını gerektiren muhariplerin eşitliği ilkesini de reddettiği anlamına gelmektedir. Heraschenko, “Fakat Cenevre Sözleşmeleri'ne göre” diye araya giren muhabire “Cenevre Sözleşmeleri'ne göre bu savaş hiç olmamalıydı” diye karşılık vererek bu tavrını kesin bir şekilde yinelemiştir (Al Jazeera English, 2022).

Savaş esirlerine gösterilecek muamele hususunda Ukrayna'yı zor duruma düşüren bir diğer görüntü de 27 Mart'ta sosyal medyada yayılmıştır. Videoda

bazılarının başında çuval olan, kiminin bacakları kırılmış kimi yaralı halde yerde yatan Rus askerleri görülmektedir. Videonun sonunda Ukraynalı olduğu düşünülen bir asker yerde yatan üç Rus askerini bacaklarından vurmakta ardından tekmelemektedir (Dubovikova, 2022).

Videonun yayılmasının ardından Zelensky'nin danışmanlarından Oleksy Arestovich, askerlere savaş esirlerini istismarın bir savaş suçu olduğunu ve Cenevre Sözleşmeleri'ne uygun hareket etmeleri gerektiğini hatırlatan bir videoyu Telegram hesabından yayınlamıştır (Arestovich, 2022a).

Benzeri bir olay da Doktor Gennady Druzenko'nun televizyona verdiği bir demeç sonrası yaşanmıştır. Druzenko, TV yayını esnasında Rus esirlerinden 'hamamböcekleri' olarak bahsetmiş ve emrindekilere bu esirleri hadım etmeleri için talimat verdiğini söylemiştir (The Global News, 2022). Zelensky'nin danışmanı Arestovich bu defa da Facebook hesabından paylaştığı video ile Ukraynalıları savaş suçlarına karşı uyarmıştır. Arestovich videoda "Düşmanı savaş alanında yok etmeye izin veren ancak savaş esirleriyle alay etmemize dahası sivillerden, çocuklardan ve savaş esirlerinden intikam alma çağrılarını yapmamıza izin vermeyen Cenevre Sözleşmeleri'nin ötesine geçmemeliyiz" demiştir (Arestovic (Арестович), 2022b).

Savaş esirlerinin korunması hususunda Ukrayna'yı zor duruma düşüren bir diğer eylemi de ele geçirilen kişilerin fotoğraf ve videolarını sosyal medya üzerinden yayımlaması olmuştur. III. Cenevre Sözleşmesi'nin 13. Maddesi'nde savaş esirlerinin "özellikle şiddet veya yıldırma eylemlerine ve hakaretlere ve kamuoyu merakına karşı her zaman" korunması gerektiğine hükmedilmektedir. Esirlerin kamuoyu merakından korunması zorunluluğunun ardında iki sebep bulunmaktadır. Birincisi yakalanmış veya düşmanına teslim olmuş askerin haysiyetini korumak, ikincisi ise esareti boyunca veya esaret son bulduktan sonra maruz kalabileceği olumsuzluklardan askeri korumaktır (Mahnad, 2022). Ancak Ukrayna'da esirlerin görüntüleri defalarca haklarındaki pek çok bilgiyle birlikte yayımlanmıştır. Öncelikle içişleri bakanlığı Ukrayna'da ölen veya Ukrayna güçleri tarafından ele geçirilen Rus askerlerini Rus devletinin veya ailelerinin teşhis edebilmeleri için bir Telegram hesabı oluşturmuştur. 'Seninkini bul' (Ищи своих) isminin verildiği ve şu anda altı yüz binden fazla takipçisi olan bu hesapta yüzlerce Rus askerinin fotoğrafları bazen pasaport bilgileri hatta aileleriyle olan yazışmalarının ekran görüntüleri ile birlikte yayımlanmıştır (Ищи своих (Seninkini bul), 2022). Esirleri kamuoyu merakına maruz bırakan bu yöntem elbette ailelerin askerlerin akıbetlerinden haberdar olabilmeleri için doğru bir yol değildir ve kesinlikle *jus in bello*'nun ihlalidir. Bu ihlal ele geçirilen Rus askerlerinin basın toplantılarına çıkarılmaları ile daha da ileri bir boyuta taşınmıştır. Bazı Rus

askerleri işgale nasıl dahil olduklarını ve şu anki pişmanlıklarını anlattıkları basın toplantılarına çıkarılmışlardır (Jackie, 2022). Bazılarının da işgali kınayıp Rusya'daki akrabalarını destek vermeyi bırakmaya davet ettikleri videoları sosyal medya üzerinden yayınlanmıştır (7NEWS Australia, 2022). Bu türden videolardan bir tanesi Twitter'da 13 milyondan fazla görüntülenmiştir (Jackie, 2022).

İskoçya Parlamento Üyesi Paul Sweeney, paylaştığı bu türden videolardan birine gelen tepkilere karşılık olarak Cenevre Sözleşmesi'nin 13. Maddesi'nin şiddet ve yıldırma eylemlerini yasakladığı “gönüllü yapılan ifade özgürlüğünün” farklı bir şey olduğu cevabını vermiştir. Ayrıca bu videoların “yakın akrabalara hayatta olduğunu bildirmek gibi olumlu bir yanı da olduğunu” eklemiştir (Sweeney, 2022). Bu videolardaki esirlerin kendi rızaları ile mi yoksa herhangi bir baskı ile mi konuştuklarından emin olmak mümkün değildir. Ancak herhangi bir baskı olmasa dahi, bu kişilerin kimlikleri kamuoyuna açık edildiğinden her halükârda bir *jus in bello* ihlali söz konusudur. Bu nedenle de pek çok uluslararası hukuk uzmanı Ukrayna'yı uyarılmış ve bu konuda dikkatli davranmaya davet etmiştir (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, 2022; Uluslararası Kızılhaç Komitesi, 2022).

Ukraynalı yetkililer de bu hususta gelen uyarıları dikkate aldıklarını gösteren açıklamalarda bulunmuşlardır. Aynı zamanda içişleri bakanlığında danışman olan 'Seninkini bul' projesinin yöneticisi Victor Andrusiv (2022), böyle kamuya açık bir veri tabanı oluşturmalarını savaşın olağanüstü koşulları ile açıklamaktadır. Rusya esirlerini geri almayı umursamadığından ayrıca ne esirler ne de Ukrayna'da ölen askerler ile ilgili ailelerine bilgi vermediğinden tamamen insani sebeplerle bu yola başvurduklarını söylemiştir. Andrusiv (2022), “Cenevre Sözleşmeleri'ni yerine getirmeye kararlıyız ve tüm birimlere, tüm mahkûmlara saygılı davranmaları talimatını verdik. (...) Genel komutan ve içişleri bakanı, tüm asker ve polisler için Cenevre Sözleşmeleri'ne dayanan talimatları benimsemiştir. Bu talimatlara uyulup uyulmadığını devamlı olarak izleyeceğiz” diye de eklemiştir.

Ukrayna'nın Sivillerin Korunması Hususundaki İhlalleri

Ukrayna'ya isnat edilen ihlallerin bir diğer kısmı da sivil nüfusun korunması ile ilgilidir. Sivilleri saldırıların etkisinden korumak için *jus in bello* altında saldırgan tarafa birtakım yükümlülükler yüklendiği gibi savunmacı pozisyonundaki tarafa da yükümlülükler getirilmiştir. Sivil nüfusun yaşadığı bölgelere askeri üs kurmaktan kaçınmak, sivilleri askeri hedeflerin yakınından uzaklaştırmak ve saldırılardan korunmak için sivilleri kalkan olarak kullanmamak bu sorumluluklar arasındadır. Hem Rusya hem de Ukrayna'nın taraf olduğu 1949

tarhli IV. Cenevre Sözlşmesi'nde ve 1977 tarihli I numaralı Ek Protokol'de bu hususlar açıkça düzenlenmiştir. Saldırıların etkilerine karşı sivilleri korumak için alınması gereken tedbirler Ek Protokol'ün 58. maddesinde şu şekilde sıralanmaktadır:

Çatışmanın tarafları mümkün olan en geniş kapsamda a) Dördüncü Sözlşmede yer alan Madde 49'a halel getirmeksizin kontrolleri altındaki sivil halkı, sivil bireyleri ve sivil malları askeri hedeflerin yakınından uzaklaştırmak için çaba gösterecektir. b) Yoğun nüfuslu alanlara ya da bu alanların yakınlarına askeri hedefler yerleştirmekten kaçınacaktır. c) Kontrolleri altındaki sivil halkı, sivil bireyleri ve sivil objeleri askeri operasyonlardan kaynaklanan tehlikelerden korumak için gerekli diğer önlemleri alacaktır.

Sivillerin saldırılara karşı kalkan olarak kullanılması hususu ise Protokol'ün 51(7). Maddesinde açıkça yasaklanmıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün 8(2). maddesinde de "bazı noktaların bölgelerin ya da askeri güçlerin askerî harekâtlara hedef olmasını engellemek için bir sivilin ya da koruma altındaki başka bir kişinin varlığını kullanma eylemi" savaş suçu olarak nitelendirilmiştir. Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün yayımlamış olduğu Uluslararası İnsancıl Teamül Hukuku'na göre bu yasak aynı zamanda bir teamül kuralıdır (bkz. Henckaerts & Doswald-Beck, 2005: Kural 97).

Ancak önce BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2022b: 13) ardından da İnsan Hakları İzleme Örgütü (2022d) Ukrayna'nın sivil nüfusun yaşadığı alanlara askeri üs kurarak sivilleri tehlikeye attığını öne süren raporlar yayımlamışlardır. 4 Ağustos'ta da Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) bu iddiaları daha da ileri taşıyan ve Ukrayna'nın sivillerin korunması ile ilgili ihlallerinin yalnızca sivil alanlara askeri üs kurmakla kalmadığını belirten bir rapor yayımlamıştır (2022c). Sözü edilen bu raporlardan ilk ikisi neredeyse hiç ses getirmezken UAÖ'nün iddiaları ile tabiri caizse yer yerinden oynamıştır.

UAÖ'nün raporuna göre, Örgüt'e bağlı çalışan araştırmacılar, Ukrayna ordusunun Nisan ve Temmuz tarihleri arasında 19 şehir ve köyde hastane ve okullar dâhil sivil nüfusun yaşadığı alanlara askeri üsler kurduklarını dahası buralardan silahlı saldırılar başlattıklarını tespit etmişlerdir. Bu tespitler yapılırken araştırmacılar sivil halk ile görüşmeler yapmış, ilgili bölgelerde gözlemler yapıp silah analizleri gerçekleştirmiş ayrıca gerektiğinde uydu görüntülerine de başvurmuşlardır. Neticede de a) alternatif alanlar mümkün olduğu halde sivil nüfusun yaşadığı alanlara askerlerin konuşlandırıldığı, b) –net olarak ifade edilmese de– hastane ve okul gibi binaların kalkan olarak kullanıldığı ve c) bu yerlerde yaşayan sivil halkı tehlikelere karşı uyarmak veya buraları tahliye etmek

için yetkililerce gerekli önlemlerin alınmasında eksiklik olduğu sonuçlarına varmışlardır. Raporda, bu tespitlerin hiçbirinin Rusya'nın asker ve sivil ayrımı gözetmeyen saldırılarını meşrulaştıramayacağı özellikle belirtilmiş ayrıca savunmacı pozisyonda olmasının Ukrayna askerini insancıl hukuka riayetten muaf kılmadığı vurgulanmıştır. Bir diğer ifadeyle, muhariplerin eşitliği ilkesinin altı kalın bir çizgi ile çizilmiştir. Örgüt, 4 Ağustos'ta yayımladığı bu raporu 29 Temmuz'da Ukrayna Savunma Bakanlığı'na gönderdiğini ancak geçen altı gün içinde Bakanlık'tan kendilerine herhangi bir cevap gelmediğini de belirtmiştir.

Rapor yayımlanır yayımlanmaz büyük bir ses getirmiş, başta Ukraynalı yetkililer olmak üzere pek çok kesimden ağır tepkilere maruz kalmıştır. Bu tepkilerin çoğu elbette Ukrayna'nın çıkarlarını uluslararası alanda korumak üzere verilmiş siyasi tepkilerdir. Dolayısıyla muhariplerin eşitliği ilkesinin değişip değişmediğini tespit etmek için tek başına yeterli delili sunmazlar. Bununla birlikte, Öktem'in de ifade ettiği üzere, bir teamülün varlığı ya da eskiden mevcut bir teamülün değişime uğradığı ya da son bulduğu tespit edilirken basın konferansları, kayda alınabilen TV yayınları gibi araçlar vasıtasıyla uluslararası alanda duyulmak üzere yapılan resmi beyanlar (Öktem, 2013: 219), savaş esnasındaki duyurular, diplomatik protestolar, uluslararası konferanslarda yapılan beyanlar ve alınan vaziyetler ve bunlar karşısında diğer devletlerin protesto etmek, destek olmak ya da tepkisiz kalmak şeklindeki vaziyet alışları (Öktem, 2013: 230) söz konusu kuralın hem maddi unsuru (devlet uygulamaları) hem de devletlerin görüş ve iradelerinden oluşan psikolojik unsuru (*opinio juris*) hakkında önemli ipuçları sunarlar. Bu iki unsurdan herhangi birinin değişmesi ya da terk edilmesi söz konusu kuralın da değiştiği ya da terk edildiği manasına geleceğinden bu ipuçlarını yakalamak oldukça önemlidir.

Örneğin Ukrayna Savunma Bakanı Reznikov UAÖ'nün raporuna karşılık Facebook hesabı üzerinden şöyle bir tepki ortaya koymaktadır:

Uluslararası Af Örgütü raporunda yapıldığı gibi, *Rusya'nın sebepsiz saldırganlığını Ukrayna savunmasıyla eşitlemeye yönelik her türlü girişim*, örgütün sağduyusunu kaybettiğinin ve kendi otoritesini mahvetmeye çalıştığına kanıttır. Ukrayna bir hukuk devletidir. Yükümlülüklerimizin gerektirdiği şekilde, savaş olaylarını hukuki açıdan da dâhil olmak üzere kapsamlı bir şekilde analiz ediyor ve değerlendiriyoruz. Ama kimsenin ordumuzu, SAVUNCULARIMIZI karalamasına izin vermeyeceğiz. Bunu bir avukat olarak söylüyorum (Reznikov, 2022; vurgu eklenmiştir).

Raporda, Ukrayna üç bakımdan *jus in bello*'yu ihlal ederek sivilleri tehlikeye atmakla suçlanmaktadır. Savunma Bakanı, bunların herhangi birini yalanlamak veya bunlar için gerekçeler sunmak yerine, Ukrayna'nın savunmacı pozisyonda

olduğunu ve bunun Rus saldırganlığı ile eşitlenemeyeceğini dile getirmektedir. Ayrıca “Ukraynalıların soykırımı direnme, (...) kendilerinin ve çocuklarının hayatlarını savunma ve Rusya'nın terör devleti olarak eylemlerine direnme hakkını sorgulamaya yönelik her türlü girişim, hangi hukuki elbise giydirilirse giydirilsin sapkınlıktır” diyerek dahası Rusya'nın *jus in bello* ihlallerini bir bir sıralayarak Rusya'nın saldırganlığı üzerinden kendi savunma biçimlerini meşrulaştırmaktadır (Reznikov, 2022; vurgu eklenmiştir).

Devlet Başkanı Zelensky de Reznikov ile benzer şekilde “Mağdur ve saldırganın bir şekilde aynı olduğu iddiasıyla bir rapor yapılırsa, mağdurla ilgili bazı veriler analiz edilirse ve saldırganın o sırada ne yaptığı göz ardı edilirse buna müsamaha gösterilemez” diyerek Rus saldırganlığına karşı mağdur pozisyonda oluşları üzerinden kendilerini aklamaya çalışmaktadır (WION, 2022; vurgu eklenmiştir). Zelensky ayrıca “Rusya'yı affeden ve teröristlerin bazı saldırılarını sözde haklı veya sözde anlaşılır kılan bir bilgi bağlamını yapay olarak yaratan herkes, teröristlere yardım ettiğini anlayamaz” diyerek Af Örgütü'nü teröristlere yardım etmekle suçlamıştır (WION, 2022).

Dışişleri Bakanı Kuleba'nın rapor karşısında ortaya koyduğu tavır da diğer Ukraynalı yetkililerin tavrından farklı değildir. O da Twitter hesabı üzerinden “raporun gerçeği çarpıtıldığını, saldırgan ve kurban arasında yanlış bir ahlaki denklik kurduğunu ve Rusya'nın dezenformasyon çabalarını artırdığını” söylemiş, Zelensky gibi Af Örgütü'nü Rusya'ya yardım etmekle suçlamıştır (2022b; vurgu eklenmiştir).

Ukraynalı yetkililerin yanı sıra İngiltere ve ABD'nin Ukrayna büyükelçileri de Twitter üzerinden açıklamalarda bulunmuşlardır. İngiltere'nin Ukrayna büyükelçisi Melinda Simmons (2022), “Ukraynalı sivilleri tehlikeye atan tek şey Rus füzeleri ve silahları ve yağmacı Rus birlikleridir. Nokta. Rusya Ukrayna'yı işgal etmeyi bırakırsa hiçbir tehlike kalmaz” notunu düşmüştür. ABD Ukrayna Büyükelçisi Bridget A. Brink ise (2022), “Kremlin'in başlattığı 163 gün süren sebepsiz bir savaşın ardından Ukraynalıların Rusya'nın saldırganlığı Rus güçlerinin acımasızlığı ve ülke genelinde şehirlerine yaptığı amansız saldırıları nedeniyle tehlikede oldukları kesinlikle açık olmalıdır” demiştir. Her iki büyükelçi de Ukraynalı yetkililerle aynı bakış açısından konuya yaklaşmış yani Ukrayna'nın *jus in bello*'yu ihlal ettiğine yönelik iddiaları Rusya'nın *jus ad bellum* ihlaline vurgu yaparak bertaraf etmeye çalışmışlardır. Bu *jus ad bellum/jus in bello* ayrımının ve buna sıkı sıkıya bağlı olan muhariplerin eşitliği ilkesinin yok sayıldığı manasına gelmektedir.

Uluslararası Af Örgütü'nün yayımladığı raporun ardından muhriplerin eşitliği ilkesini yok sayan tepkiler yalnızca siyasilerden gelmemiştir. Başka sivil toplum kuruluşlarından hatta bizzat Örgüt'ün kendi içinden de bu yönde açıklamalar yapılmıştır. Öyle ki Örgüt'ün Ukrayna temsilcisi Oksana Pokalchuk (2022a), “raporun yayımlanmasını engellemek için elinden gelen her şeyi yaptığını” belirterek istifa etmiştir. Rapor'un Rus amaçlarına hizmet ettiğini belirten Pokalchuk, ayrıca, Örgüt adına bu tür araştırmaları yürüten Kriz Timi'nin yerel dil ve koşullara hâkim olmamasını rapora itiraz etme sebeplerinden biri olarak sunmaktadır. Eğer bu durum raporun güvenilirliğini zedeliyorsa Pokalchuk'un aynı ekibin Rusya tarafından yapılan ihlalleri ortaya koyduğu raporlara da şüphe ile bakması beklenirdi. Ancak kendisi bu türden raporları herhangi bir çekince dahi belirtmeden Twitter hesabı üzerinden defalarca paylaşmıştır (bkz. Pokalchuk'un 13 Haziran 2022b ve 30 Haziran 2022c tarihli Twitter paylaşımları).

Pokalchuk gibi Sınır Tanımayan İnsan Hakları Örgütü yöneticisi Willy Fautre de rapor Rusya'nın işine yaradığı için Örgüt'ü tenkit etmektedir. Ona göre, “her şeyden önce raporu yazarların Rus propaganda ve dezenformasyon makinesinin varlığının ve gücünün tam olarak farkında olmaları ve metodolojilerini onu beslemeyecek şekilde uyarlamaları” gerekmektedir (Fautre, 2022). Bu doğrultuda da örneğin “Ukrayna'nın Savaş Taktikleri Sivilleri Tehlikeye Atıyor” başlığı yerine “Ukrayna Savaşında Siviller” başlığı kullanılabilirdi (Fautre, 2022). Esasen bir insan hakları örgütünün yöneticisi başka bir insan hakları örgütünü stratejik davranmamak ve her iki tarafa da eşit mesafede olmakla suçlamaktadır. Bu ve benzeri suçlamalar ve baskılar o kadar fazla olmuştur ki nihayetinde Uluslararası Af Örgütü (2022b), “tüm bulgularımızın arkasında olmakla beraber sebep olduğumuz acıdan ötürü özür diliyoruz” demek zorunda bırakılmıştır.

Bu tepkiler karşısında Ukrayna'nın *jus in bello* kuralları bakımından Rusya ile eşit olduğunu ve *jus ad bellum* ile alakalı hususların konu dışı olduğunu hatırlatanlar uluslararası hukukçular olmuştur. Uluslararası hukukçuların çoğu raporda öne sürülen iddiaları reddetseler dahi bunu *jus ad bellum*'un kapsamına giren konular yerine *jus in bello*'nun içindeki istisnalara dayandırmışlardır. Örneğin Schmitt, Örgüt'ün Ukrayna'nın ihlallerine de işaret etmesinin muhriplerin eşitliği ilkesinin bir gereği olduğunu vurgulamış ancak raporda sunulan delilleri ikna edici bulmadığını belirtmiştir (2022). Londra Greenwich Üniversitesi'nde uluslararası kamu hukuku profesörü olan Steven Haines, binaların yerleşim yerine uzak seçilmesi gerektiğine katılmakla birlikte işgalin doğası gereği şehir savaşının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir (The Guardian, 2022b). Londra'daki düşünce kuruluşu Royal Unites Services Institute'de uzman olarak çalışan ve Schmitt gibi

raporun yeterince delile dayanmadığını düşünen Jack Watling ise (2022), Ukrayna askeri personelinin “savunmakla görevlendirildikleri arazide konumlanmaları insancıl hukukun ihlali değildir” demiştir.

3. SONUÇ

Öz olarak, 1945 BM Şartı ile kuvvet kullanımının yasaklanmasının ardından uluslararası toplumun artık *jus ad bellum* altında haklı olan tarafı, özellikle de haklılığı hususunda bir görüş birliği olanları, haksız olan taraf ile *jus in bello* altında eşit tutmadıkları bunun da muhariplerin eşitliği ilkesini erozyona uğrattığı hatta ilkenin değişmiş ya da terk edilmiş olabileceği iddia edilmektedir. Çalışmada bu iddia uluslararası toplumun bir tarafın *jus ad bellum* altındaki haklılığı hususunda belki de şu ana dek hiç olmadıkları kadar fikir birliğinde oldukları 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Aynı iddiayı benzer özellikteki başka çatışmalar üzerinden değerlendiren önceki çalışmalarda genellikle haklı ya da meşru görülen tarafın *jus in bello* ihlallerinin tolere edildiği tespitinin yapılması ile yetinilmiştir. Oysa *jus ad bellum* altında haklı görülen tarafın *jus in bello* ihlallerini yine *jus in bello* içinde bulunan bir takım istisnai durumları öne sürerek haklı çıkarmak ile bu ihlalleri karşı tarafın saldırganlığını öne sürerek meşrulaştırmak arasında büyük bir fark vardır. Birinci durumda muhariplerin eşitliği ilkesi kabul ve teyit edilirken, ikinci durumda ilkenin alaşağı edilmesi söz konusudur. Bu nedenle bu çalışmada Ukrayna'ya atfedilen ihlaller karşısında hem Ukrayna'nın hem de onun arkasında duran devletlerin yaptıkları açıklama ve gerekçelendirmeler de göz önünde bulundurulmuştur.

Ukrayna'ya isnat edilen ihlallerin büyük bir kısmı savaş esirlerine gösterilmesi gereken muameleye ve sivillerin korunmasına yönelik kurullarla ilgilidir. Savaş esirlerinin hayatlarının ve sağlıklarının korunması, esir olarak tutuldukları müddetçe ve sonrasında karşılaşılabilecekleri olumsuzluklara karşı korunabilmeleri için çatışma alanından ve kamuoyunun merakından uzak tutulmaları gibi hususlarda ihlal ve ihmallerle suçlandıklarında Ukraynalı yetkililer çoğunlukla Cenevre Sözleşmeleri'ne atıfta bulunmuşlardır. Hatta zaman zaman askerlere de Sözleşmeler'in çizdiği sınırın dışına çıkmamaları uyarısında bulunmuşlardır.

Bununla birlikte, sivillerin çatışmanın etkilerinden korunması ile alakalı hususlara gelindiğinde, özellikle de Af Örgütü'nün yayımlamış olduğu rapora, bu çalışmada ele alınan iddiayı destekleyecek nitelikte tepkiler ortaya koymuşlardır. Ukraynalı yetkililerin çoğu raporda kendilerine isnat edilen ihlal suçlamalarını, savunmacı pozisyonda oluşları ve Rusya'nın saldırganlığı üzerinden bertaraf etmeye çalışmışlardır. Bir diğer ifadeyle, *jus ad bellum* altındaki haklılıklarına

sığınmışlardır. Diğer devletlerden de aynı sebeplerle destek almışlardır. Bu esnada uluslararası hukukçular tarafından *jus in bello* kuralları uygulanırken *jus ad bellum*'un konu dışı olduğunu ve muhariplerin eşitliği ilkesini hatırlatan yorumlar gelmiştir. Uluslararası Af Örgütü de gelen baskıların ardından her ne kadar sebep olduğu üzüntü ve öfkeden ötürü üzgün olduğunu belirtse de raporda ortaya koyduğu bulguların arkasında olduğunu beyan etmiştir.

İşgalin başından bu yana gerek Ukrayna'ya *jus in bello* yükümlülükleri ile alakalı yöneltilen eleştiri ve uyarılar gerekse de bunlara verilen cevaplar savunmacı pozisyonda olmasına rağmen Ukrayna'nın da *jus in bello* ile bağlı olduğunun kabul edildiğini göstermektedir. Öte yandan Uluslararası Af Örgütü'nün yayımladığı raporda öne sürülen iddialar karşısında hem Ukraynalılar hem de onları destekleyen bazı devletler tarafından bunun tam aksi yönünde bir tavır ortaya konmuş, *jus in bello* ihlalleri *jus ad bellum* altındaki mağduriyet ile açıklanmaya çalışılmıştır. Devletlerin söz konusu tavırda ısrar etmeleri, yani daha önce Irak ve Sırbistan karşısında NATO'nun, şimdi de Rusya karşısında Ukrayna'nın ihlallerini karşı tarafın saldırganlığı ile meşrulaştırmaları ya da bu sebepten ötürü tolere etmeleri, elbette ilkenin değişmiş ya da terk edilmiş olabileceği ihtimalini akla getirebilir. Zira mevcut kuraldan sapıp giderek artan sayıda devletçe benimsenen yeni bir uygulama mevcut kuralı değiştirebilir ya da yeni bir kural ortaya çıkarabilir.

Ancak Ukrayna örneğinin de gösterdiği üzere, ihlal iddiaları karşısında kimi zaman muhariplerin eşitliğinden dem vurulup *jus in bello* kuralları ile bağlı olduğunun kabul edilmesi kimi zaman da *jus ad bellum* altındaki mağduriyete sığınılması ilkenin terk edilmiş ya da değiştirilmiş olmasından çok ihlal edildiğine işaret etmektedir. Zira ilkeden sapma gösteren davranışlarda bir genellik ve tutarlılığın olmaması, kurala ilişkin devlet uygulamalarının kuralı değiştirecek ya da ortadan kaldıracak biçimde değişmediğini göstermektedir. Bu durum aynı zamanda, yetkililerin kuralı yok sayan açıklamalarının da yalnızca siyasi menfaati koruma amacıyla olup hukuki kanaati ifade etmek gibi bir amaç taşımadığını da ortaya koymaktadır.

Bir uluslararası hukuk kuralı ile uyum gösteren devlet davranışları o kuralı güçlendirirken tekrar eden aykırı davranışlar da kuralı zayıflatır hatta zamanla çökertebilir. Bu nedenle bu ihlallerin ilkeye zarar vermediğini söylemek mümkün değildir. Ancak devletlerin çoğu kuralı değiştirmek niyetiyle bilinçli olarak bu ihlalleri gerçekleştirmedikleri veya kurban pozisyonundaki tarafın *jus in bello* ile bağlı olduğu inancını (*opinio juris*) terk etmedikleri sürece ilkenin eskidiğini ya da terk edildiğini söylemek de şu an için mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

Al Jazeera English (2022), “Ukraine forces appear to kill captured Russians in video: Report”, <https://youtube.com/watch?v=kxE4PQBjDbk> (14.11.2022).

Alpkaya, Gökçen (2004), “Olduğün Yerde Kal Uluslararası Hukuk Cehennem Biziz”, Ankara Üniversitesi SBF Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi - Tartışma Metinleri, No.78.

Amerikan Askeri Mahkemesi [United States Military Tirubunal] (1949), “ABD v. List”, Law Reports of Trials of War Criminals, VIII: 60.

Andrusiv, Victor (2022), “The ‘Look for Your Own’ Project: A Response to the Washington Post”, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/look-your-own-project-response-washington-post> (15.11.2022).

Arestovic, Oleksiy [Арестович] (2022b), “Категорический запрет на дегуманизацию противника и призывы к расправам с пленными и мирными жителями! (Düşmanın insanlıktan çıkarılmasına yönelik kategorik bir yasak ve esirlere ve sivillere karşı misilleme çağrısı!)”, <https://www.facebook.com/alexey.arestovich/videos/966804317532161/> (14.11.2022).

Arestovich Official (2022a), “32 день войны. Сегодня мы с Марком Фейгиным обсудили следующее: (Savaşın 32. Günü Bugün Mark Feigin ve ben aşağıdakileri tartıştık)”, https://t.me/O_Arestovich_official/1754 (14.11.2022).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (2022), “Report on Violations of International humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes Against Humanity Committed in Ukraine since 24 February 2022”. <https://www.osce.org/files/f/documents/f/a/515868.pdf> (15.11.2022).

Briand-Kellog Paktı (1928), T.C. Resmi Gazete (1111, 5 Şubat 1929).

Birkenkötter, Hannah (25-27 Ağustos 2011), “The Dualism of Jus ad Bellum and Jus in Bello: Traditionally Rooted or Chimera?”, (Conference Presentation) ECPR General Conference, Section 49, Panel 430, <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/9604> (11.10.2020).

Brink, Bridget A. [USAmbKyiv] (2022), “After 163 days of an unprovoked war the Kremlin started, it should be absolutely clear that Ukrainians are in danger due to Russia’s aggression (...)”, <https://twitter.com/USAmbKyiv/status/1555517093327650817> (15.11.2022).

Bluntschli, Johan Caspar (1878), *Das Moderne Völkerrecht der Civilisirten Staaten als Rechtsbuch Dargestellt (Medeni Devletlerin Modern Uluslararası Hukuku)* (3. Baskı).

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2022a), “Update on the Human Rights Situation in Ukraine: 24 February- 26 March”, https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-03/HRMMU_Update_2022-03-26_EN.pdf (28.12.2022).

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2022b), “Situation of Human Rights in Ukraine in the Context of the Armed Attack by the Russian Federation”, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-EN.pdf> (15.11.2022).

BM Şartı (1945), T.C. Resmi Gazete (6902, 24 Ağustos 1945).

Bozkurt, Enver, M. Akif Kütükçü, Yasin Poyraz (2015), *Devletler Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınları).

Cenevre Sözleşmeleri. (1949). T.C. Resmi Gazete (8322, 30 Ocak 1953).

Colombos, Constantine John (1963), “Observations of Colombos”, *Yearbook of the International Law Commission (Institut de Droit International Annuaire)* 1: 84-85.

Danimarka, Kopenhag Deniz ve Ticaret Mahkemesi [Maritime and Commercial Court of Copenhagen] (1947), “Blue Star Line v. Burmeister & Wain (The Adelaide Star)”, 15 AD: 421-422.

Dresden Temyiz Mahkemesi [Oberlandesgericht of Dresden] (1947), “Genel Tahrip Davası (General Devastation (Germany) Case)”, 15 AD: 412-413.

Dubovikova, Maria [@politblogme] (2022), “It might give the impression that the Russian military were captured after having been wounded. (...)”, <https://twitter.com/politblogme/status/1507975846384082945> (14.11.2022).

Dülger, Kenan (2015), *Devletlerin Uluslararası İnsancıl Hukukun İhlalinden Doğan Sorumluluğu* (İstanbul: Beta Basım Yayım).

DW News (2022) “Watch Live: Ukrainian FM Kuleba Press Conference After Meeting with NATO Ministerial Counterparts”, <https://www.youtube.com/watch?v=tITaYYvyoFE> (14.11.2022).

Ereker, Funda (2004), “İlk Çağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1 (3): 1-36.

Fautre, Willy (2022), “Controversies around Amnesty’s Report on Ukraine”, <https://diplomatomagazine.eu/2022/08/13/controversies-around-amnesty-report-on-ukraine/> (15.11.2022).

Gardam, Judith G. (1993), “Proportionality and Force in International Law”, *The American Journal of International Law*, 87 (3): 391-413.

Gentili, Alberico (1964), *The Three Books of the Law of War [De jure belli libri tres]* (Oceana Publication Inc) (Çev. J.C. Rolfe) [orijinal eser 1598 tarihinde basılmıştır].

Giladi, Rotem (2008), “The *Jus ad Bellum Jus in Bello* Distinction and the Law of Occupation”, *Israel Law Review*, 41: 246-301.

Greenwood, Cristopher (1983), “The Relationship Between *Jus ad bellum* and *Jus in bello*”, *Review of International Studies*, 9 (4): 221-234.

Grotius, Hugo (2011), *Savaş ve Barış Hukuku [De Jure Belli Ac Pacis]* (Say Yayınları) (Çev. Seha L. Meray).

Hall, William Edward (1884), *A Treatise on International Law* (2nd Ed.) (Clarendon Press).

Hayashi, Nobuo (2017), “The Role and Importance of Hague Conferences: A Historical Perspective”, *United Nations Institute for Disarmament Research*, <https://www.unidir.org/files/publications/pdfs/the-role-and-importance-of-the-hague-conferences-a-historical-perspective-en-672.pdf> (16.09.2020).

Henckaerts, Jean-Marie ve Louise Doswald-Beck (2005), *Uluslararası İnsancıl Teamül Hukuku (Customary International Humanitarian Law) Cilt 1* (Cambridge: Cambridge University Press).

Hobsbawm, Eric (2017), *Sermaye Çağı 1848-1875* (6. Baskı) (Ankara: Dost Kitabevi).

ICRC (2010), “*Jus ad Bellum and Jus in Bello*”, <https://www.icrc.org/en/document/jus-ad-bellum-jus-in-bello> (16.09.2019).

International Law Association (1934), “Effect of the Briand-Kellog Pact of Paris on international law”, *The International Law Associations Rept of Conferences*, 38: 1-70.

insan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) (2022a), “Ukraine: Russian Forces Fired on Civilian Vehicles”,

<https://www.hrw.org/news/2022/05/02/ukraine-russian-forces-fired-civilian-vehicles> (28.12.2022).

insan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) (2022b), “Ukraine: Deadly Attacks Kill, Injure Civilians, Destroy Homes”, <https://www.hrw.org/news/2022/03/18/ukraine-deadly-attacks-kill-injure-civilians-destroy-homes> (28.12.2022).

insan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) (2022c), “Ukraine: Russian Cluster Munition Hits Hospital”, <https://www.hrw.org/news/2022/02/25/ukraine-russian-cluster-munition-hits-hospital> (28.12.2022).

insan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) (2022d), “Russian, Ukrainian Bases Endangering Civilians”, <https://www.hrw.org/news/2022/07/21/russian-ukrainian-bases-endangering-civilians> (21.03.2022).

International Criminal Court (2022), “Ukraine”, <https://www.icc-cpi.int/ukraine> (14.11.2022).

Jackie [@HackingButLegal] (2022), “This out of Ukraine, is 100% one of the most incredible videos I have ever since”, https://twitter.com/search?lang=tr&q=russian%20PoW%20video%20min_faves%3A1000%20min_retweets%3A500&src=typed_query (14.11.2022).

Jenks, Clarence Wilfred (1963), “Observations of Jenks”, Yearbook of the International Law Commission (Institut de Droit International Annuaire), 1: 40-41.

Keenan, Laura (2022), “How Ukraine Seized the Initiative on the Digital Front of the War with Russia”, <https://mwi.usma.edu/how-ukraine-seized-the-initiative-on-the-digital-front-of-the-war-with-russia> (21.03.2023).

Koutroulis, Vaios (2013), “And Yet It Exists: In Defence of the Equality of Belligerents' Principle”, Leiden Journal of International Law, 26: 449-472.

Kuleba, Dmitro [@DmytroKuleba] (2022a), “Foreign and Defence Minister of Ireland @simoncovoney is the first FM to visit wartime Kyiv. (...)”, <https://twitter.com/DmytroKuleba/status/1514625709779689475> (17.11.2022).

Kuleba, Dmitro [@DmytroKuleba] (2022b), “Apparently @amnesty SG calls me a ‘mob’ and a ‘troll’ , but this won’t stop me from saying its report distort reality (...)”, <https://twitter.com/DmytroKuleba/status/1555459622319923202> (15.11.2022).

Lauterpacht, Elihu (1968), "The Legal Irrelevance of the State of War", 62 Proceedings of the Sixty-Second Annual Meeting of the American Society of International Law.

Lauterpacht, Hersh (Der.) (1952) Oppenheim's International Law: A Treaties, Vol II: Disputes, War and Neutrality (7. Baskı) (Londra: Longmans, Green and Co).

Mahnad, Ramid (2022), "Shielding Prisoners of War from Public Curiosity" <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2022/06/28/shielding-prisoners-of-war-from-public-curiosity/> (14.11.2022).

Martinez, Jenny ve Antoine Bouvier (2006), "Assessing the Relationship Between Jus in Bello and Jus ad Bellum: An Orthodox View", Proceedings of Annual Meeting (American Society of Int. Law), 100: 109-112.

Milletler Cemiyeti Misakı (1919), <https://www.ungeneva.org/en/library-archives/league-of-nations/covenant> (21.03.2023).

Moussa, Jasmine (2008), "Can Jus ad bellum Override Jus in bello? Reaffirming the Separation of the Two Bodies of Law", International Review of Red Cross, 90 (872): 963-990.

Neff, Stephan C. (2014), "A Short History of International Law", Evans, M. (Der.), International Law: 3-31.

Orakhelashvili, Alexander (2007), "Overlap and Convergence: The Interaction Between Jus ad Bellum and Jus in Bello", Journal of Conflict and Security Law, 12 (2): 157-196.

Öktem, Emre (2013), Uluslararası Teamül Hukuku (İstanbul: Beta Yayınları).

Parliamentary Assembly (2022), "Further Escalation in the Russian Federation's aggression against Ukraine", <https://pace.coe.int/en/files/31390/html> (14.11.2022).

Pokalchuk, Oksana (2022a), "Why got wrong in Ukraine and why I had to resign", <https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/08/13/amnesty-ukraine-civilians-at-risk-why-i-quit/> (15.11.2022).

Pokalchuk, Oksana [@OPokalchuk] (2022b), "@amnesty researchers investigated 41 strikes in #Kharkiv which killed at least 62 civilians and injured over 196", <https://twitter.com/OPokalchuk> (15.11.2022).

Pokalchuk, Oksana [@OPokalchuk] (2022c), "New investigation by @amnesty concludes the deadly strike on the Mariupol Drama Theatre is a war crime carried

out by Russian forces”,
<https://twitter.com/OPokalchuk/status/1542389140880244736> (15.11.2022).

President of Ukraine (2022), “Volodymyr Zelensky met with the President of Switzerland in Kyiv”, <https://www.president.gov.ua/en/news/volodimir-zelenskij-zustrivsyia-z-prezidentom-shvejcariyi-u-k-78601> (14.11.2022).

Reznikov, Oleksiy [Резніков Олексій] (4 Ağustos 2022), <https://www.facebook.com/reznikovoleksii> (17.11.2022).

Roberts, Adam (2008), “The Equal Application of the Law of War: A Principle Under Pressure”, *International Review of the Red Cross*, 90 (872): 931-962.

Sassoli, Marco (2007), “The Implementation of International Humanitarian Law: Current and Inherent Challenges”, *Yearbook of International Humanitarian Law*, 10: 45-73.

Schmitt, Micheal N. (2022), “Ukraine Symposium-Amnesty International’s Allegations of Ukrainian IHL Violations”, <https://lieber.westpoint.edu/amnesty-allegations-ukrainian-ihl-violations/> (15.11.2022).

Seninkini Bul (Ищи своих) (2022), [Telegram hesabı], https://t.me/rf200_nooow (15.11.2022).

Simmons, Melinda [@MelSimmonsFCDO] (2022), “The only thing endangering Ukrainian civilians are Russian missiles and guns and marauding Russian troops. (...)”, <https://twitter.com/MelSimmonsFCDO/status/1555457036674031616>, (15.11.2022).

Sloane, Robert D. (2009), “The Cost of Conflation: Preserving the Dualism of *Jus ad bellum* and *Jus in bello* in the Contemporary Law of War”, *Yale Journal of International Law*, 34: 47-112.

Sweeney, Paul [@PaulJSweeney] (2022), “Article 13 of the Geneva Conventions prohibits acts of violence or intimidation and against insults and public curiosity (...)”, <https://twitter.com/PaulJSweeney/status/1500493380635312136> (14.11.2022).

The Global News [@THE_GLOBE_N] (2022), “The head of the Ukraine military medical services Gennady Druzhenko has ordered the castration of all Russian prisoners because they are cockroaches, not humans, he said. (...)”, https://twitter.com/THE_GLOBE_N/status/1506044249304875009 (14.11.2022).

The Guardian (2022a), “Video appears to show Ukrainian soldiers shooting Russian prisoners of war”,

<https://www.theguardian.com/world/2022/apr/07/video-appears-to-show-ukrainian-soldiers-shooting-russian-prisoners-of-war> (14.11.2022).

The Guardian (2022b), “Ukraine ‘endangers civilians’ with army bases in residential areas, says Amnesty”, <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/04/ukraine-civilians-army-bases-amnesty-russia-war> (17.11.2022).

Türk Kızılayı (2004), “Uluslararası insancıl Hukuk: Sorularınıza Cevaplar”, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/82543505_77468056_uluslararası-insancıl-hukuk.pdf (16.11.2022).

Uluslararası Adalet Divanı (1986), “Nikaragua’da Askeri ya da Yarı Askeri Faaliyetler Davası (Nikaragua Davası)”, Recueil, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf> (15.11.2022).

Uluslararası Adalet Divanı (1996), “Nükleer Silahlar Danışma Görüşü”, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf> (15.11.2022).

Uluslararası Af Örgütü (2022a), “Russian Military Commits Indiscriminate Attacks During the Invasion of Ukraine” <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/02/russian-military-commits-indiscriminate-attacks-during-the-invasion-of-ukraine/> (28.12.2022).

Uluslararası Af Örgütü (2022b), “Statement on Publication of Press Release on Ukrainian Fighting Tactics” <https://amnesty.org/en/latest/news/2022/08/statement-on-publication-of-press-release-on-ukrainian-fighting-tactics/> (15.11.2022).

Uluslararası Af Örgütü (2022c), “Ukraine: Ukrainian Fighting Tactics Endanger Civilians”, <https://amnesty.org/en/latest/news/2022/08/ukraine-ukrainian-fighting-tactics-endanger-civilians/> (15.11.2022).

Uluslararası Kızıllaç Komitesi (International Committee of the Red Cross, ICRC) [@ICRC] (2022), “Prisoners of war and detainees. (...)”, <https://twitter.com/ICRC/status/1499765232704663552> (15.11.2022).

United Nations (1999), “NATO Action against Serbian Military Targets Prompts Divergent Views as Security Council Holds Urgent Meeting on Situation in Kosovo”, <https://press.un.org/en/1999/19990324.sc6657.html> (30.03.2023).

Vattel, Emmerich (2008), *The Law of Nations, or, Principles of the Law of Nature Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns, with Three Early*

Essays on the Origin and Nature of Natural Law on Luxury, Bela Koposy ve Richard Whatmore (Der.) (Liberty Fund) (orijinal eser 1758'de basılmıştır, bu kaynak ise eserin 1797 tarihli çevirisinin yeniden basılmış halidir).

Versay Barış Antlaşması (1919), https://census.gov/history/pdf/treaty_of_versailles-112018.pdf (29.03.2023).

Vitoria, Francisco (1991), Vitoria: Political Writings, A. Pagden, J. Lawrance (Der.) (Cambridge Universty Press) (orijinal eser 1539 tarihinde basılmıştır).

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (1969), https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (29.03.2023).

Watling, Jack [@Jack_Watling] (2022), “The @amnesty report demonstrates a week understanding of the laws of armed conflict (...)”, https://twitter.com/Jack_Watling/status/1555481061890588673 (15.11.2022).

WION (2022), “‘Kyiv risking civilian lives’, Zelensky calls Amnesty report ‘manipulative’”, <https://youtube.com/watch?v=vTy8PuSIPdo> (15.11.2022).

Wright, Quincy (1953), “The Outlawry of War and the Law of War” American Journal of International Law, 47 (3): 365-376.

Yearbook of the International Law Commission (Institut de Droit International Annuaire) (1963), vol.1.

Yale School of Management (2022), “Over 1,000 Companies Have Curtailed Operations in Russia—But Some Remain”, <https://som.yale.edu/story/2022/over-1000-companies-have-curtailed-operations-russia-some-remain> (14.11.2022).

7NEWS Australia (2022), “Russian prisoners of war in Ukraine deliver a message to Viladimir Putin”, <https://www.youtube.com/watch?v=tQDFmRJddWo> (14.11.2022).